

KONYA OVASI NEOLİTİK KÜLTÜRLERİ

NEOLITHIC CULTURES OF KONYA PLAIN

Dr. Öğretim Üyesi Ebru ORAL

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batman/Türkiye

Reference Oral, E. (2020). "Konya Ovası Neolitik Kültürleri", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 12; pp:31-34

ÖZET

Anadolu, tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi, Neolitik Dönem'de de tarihi ve kültürel zenginlikler bakımından önemli bir yere sahiptir. Anadolu'nun çeşitli yerleşimlerinde yapılan arkeolojik kazılar sayesinde sözkonusu dönemin toplumlarının, sosyo-kültürel yapısı, dini inanışları ve sanat anlayışları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Anadolu'da, Neolitik Dönem'e ilişkin arkeolojik bulgulara, geniş bir coğrafi alanda rastlamak mümkündür. Orta Anadolu'da Neolitik Dönem'e tarihlendirilen önemli arkeolojik yerleşimler arasında, Konya Ovası'nda yer alan yerleşimler gelmektedir. Sözkonusu yerleşimler, Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışma kapsamında, Konya Ovası Neolitik Kültürleri arasında önemli bir yere sahip olan Çatalhöyük ve Can Hasan yerleşimlerinde arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen çeşitli buluntular ışığında, Neolitik Dönem toplumlarının yaşam tarzı, sosyo-kültürel yapısı, dinsel inanışları ve sanat anlayışları ile ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışma kapsamında, Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan Neolitik Dönem toplumları ile Konya Ovası Neolitik Dönem toplumları arasında ortaya çıkan birtakım kültürel benzerlikler ve kültürel farklar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Anadolu'da Neolitik Dönem'de farklı coğrafi bölgeler ile kurulan ticari ve sosyo-kültürel ilişkiler sonucunda ortaya çıkan kültürel etkileşimler de çalışma kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neolitik, Konya Ovası, Arkeolojik Kazılar, Dinsel İnanışlar, Sanat Anlayışları.

ABSTRACT

Anatolia occupies an important place in terms of historical and cultural diversities not only in various eras of history but also in Neolithic periods. Thanks to archaeological excavations conducted in different settlements of Anatolia, it is possible to gain knowledge about socio-cultural structures, religious beliefs and sense of art of societies of the aforementioned periods.

It is possible to come across archaeological findings in Anatolia concerning with Neolithic Period. In Central Anatolia, among significant archaeological settlements dated to Neolithic Period come the settlement places in Konya Plain. Within the context of this study, in the light of various findings obtained as a result of archaeological excavations carried out in Çatalhöyük and Can Hasan settlements which have important places among Konya Plain Neolithic Cultures, life styles of Neolithic Period communities, their socio-cultural structure, religious beliefs and sense of art will be tried to be comparatively evaluated.

Within the scope of the study, some cultural similarities and diversities having emerged among the Neolithic Period communities living in different regions of Anatolia and communities living in Konya Plain will be tried to be assessed. In addition, cultural interactions appearing as a consequence of commercial and socio-cultural relations established with various geographical regions in Neolithic Period in Anatolia will be evaluated within the scope of this study.

Key Words: Neolithic, Konya Plain, Archaeological Excavations, Religious Beliefs, Sense of Art.

1. ÇATALHÖYÜK (DOĞU)

Tarihsel ve kültürel gelişim açısından Neolitik Dönem, geçici doğal barınaklardan (mağara) kalıcı köysel yaşama; avcılık toplayıcılıktan üretime, tarım ve hayvancılığa geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır¹. Anadolu'da yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda Neolitik Çağ olarak adlandırılan dönemin, bölgelerin coğrafi şartlarına ve iklim özelliklerine göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır².

¹ Sevin,2003,18.

² Özdoğan 2011, 329.

Çatalhöyük Orta Anadolu'da Konya'nın 52 km güneydoğusunda, Çumra ilçesininin 11 km kuzeyinde yer alan önemli bir arkeolojik yerleşimdir³. 1958 yılında J. Mellaart tarafından Konya Ovası yüzey araştırması sırasında bulunmuş; 1961-65 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün desteğiyle; yine Mellaart yönetiminde kazılmıştır. 1993 yılında ise İngiltere; Cambridge Üniversitesi'nden I. Hodder başkanlığında; İngiltere; Türkiye; Yunanistan ve ABD araştırmacılarından oluşan uluslararası bir ekip; kazı çalışmalarını sürdürmektedir⁴.

Doğu Çatalhöyük yerleşimi, 5-10 bin kişilik nüfusu ile Konya Ovası Neolitik yerleşmelerinin en büyük merkezlerinden birisidir. Mellaart yönetimindeki ilk kazılarda alınan 14C örneklerinin sonuçlarına göre, Çatalhöyük X. ve II. yapı katları; MÖ 6.500-5.700 yılları arasına tarihlendirilmektedir⁵. Sözkonusu yerleşimde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda, yapıların bitişik düzende yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Odaların içinde ele geçen buluntular ışığında, küçük odaların erzak ambarı oldukları düşünülmektedir⁶.

Doğu Çatalhöyük'te evlerin damlarının; saz ve kamış kümelerinin üstlerinin kalın bir çamur tabakasıyla sıvanmasıyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Girişler; damda bırakılan bir açıklıktan; büyük olasılıkla ahşap merdivenler yardımıyla yapılmaktadır. Ocak ve fırınlar; genellikle evlerin güney duvarı boyunca yer alır. Fırınlar oval biçimlidir; üstleri düz kapatılmıştır; ocaklar çok çeşitlidir; ancak tümü kenarları yükseltilmiş ince bir duvarla çevrilidir. Her evde en az bir tane platform mevcuttur; altlarına zengin armağanlarla birlikte ölümler gömülmüştür. Çoğu evde bir depo odası ve tahıl çukurları bulunmaktadır; depo odalarından bazılarında içi açıklama taşları; baltalar; taş aletlerle dolu kil kutular bulunmuştur. Çatalhöyük'teki yapıların iç düzenlemeleri ve süslemeleri ilginçtir. Duvarlar panolara ayrılmıştır. Bunlardan bazıları bezeksiz şekilde; kırmızının çeşitli tonlarıyla boyalıdır. Diğerlerinde kimi zaman geometrik bezekler; kilim desenleri; içiçe daireler; yıldızlar; çiçekler yer alır; bazıları el; ayak izleri; bazıları ise tanrıçalar; insanlar; kuşlar; hayvanlar; av sahneleri ve doğal çevreyi işleyen çok çeşitli konularla bezenmiştir. Bir başka bezeme çeşidi; kabartma halinde yapılmış tasvirler ve yapılardaki platformlara oturtulmuş şekilde yer alan boğa başları ve boynuzlarıdır. Bu yapıların kutsal mekanlar ya da tapınak olabileceği düşünülmektedir⁷.

Çatalhöyük yerleşiminde, Anadolu ve Yakınoğu'da bulunan birçok Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesinde kullanılan sert kireç tabanların aksine, kireçli kille sıvalı tabanların kullanıldığı anlaşılmaktadır⁸. Çatalhöyük Doğu yerleşiminde kuzey bölümdeki mekanların; temelde evler ve açık alanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. İlk dönem kazıları sırasında ortaya çıkarılan alanın dinsel ya da seçkin bir mahalle şeklinde adlandırılmasına karşılık; yeni kazılarda aynı tür yapılara höyüğün farklı bölgelerinde de rastlanması yerleşmenin "büyük ve farklılaşmamış bir köy" biçiminde tanımlanmasına neden olmuştur⁹.

Çatalhöyük'te gelişkin biçimde tahta kap ve sepet yapımı ve kullanımı; çanak çömleğin; yapımının bilinmesine karşılık; ancak V. yapı katından sonra yaygınlaşmasına neden olmuştur. XII. kattaki ilkel görünümlü çanak çömlek; kalın; siyah özlü; kötü pişirilmiş ve bitki katkıdır. Yüzey rengi; devetüyü; krem ve açık gridir; açık ve alacalıdır. Biçim olarak; derin kaseler ve daha az sayıda dar ağızlı çömlekler görülür. VIII. katta ince; koyu yüzlü; koyu gri; kahverengi siyah arası bir çanak çömlek görülür. Genellikle gri öz; iyi pişirilmemiş olduklarına işaret eder; mineral katkı ve ağızlıdır. Biçimlerde basit; dar ağızlı çömlekler ve açık kaseler egemendir. Daha üst katlarda; kırmızı astarlılar ve az sayıda çizi bezemeliler görülür. V. katta krem; portakal renkli; pembemsi açık renkliler ortaya çıkar; I. kata doğru artarak devam ederler. Çatalhöyük'te ele geçen parçalar

³ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=561&html=ages_detail_t.html&layout=web.

⁴ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web.

⁵ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web.

⁶ Hodder 2006, 111.

⁷ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web.

⁸ Hodder 2007, 313-329.

⁹ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web.

içinde üç farklı çanak çömlek geleneği saptanmıştır. Bunlar kültürel sıra düzenlerine ve klasik terminolojiye uygun olarak "Erken; Orta ve Geç Gelenek" şeklinde tanımlanmıştır¹⁰.

Anadolu'da, Neolitik Dönem Çatalhöyük toplumlarının dinsel inanışları ve öteki dünya inanışı ile ilgili mezarlarda ele geçen ölü hediyelerinin, erkek ve kadın mezarlarına göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Çatalhöyük'te, erkek mezarlarında ele geçen buluntular arasında; mızrak ucu, ok ucu, çakmak taşı, kamalar, topuz başları, damga mühürler, bıçaklar ve kazıyıcılar gelmektedir. Kadın mezarlarında ele geçen buluntular arasında ise, boya paletleri, obsidyen aynalar, kemik iğneler, taştan küçük yassı baltalar, kemik ve bakırdan yüzükler, bilezikler ve çeşitli taşlardan yapılmış boncuklar gelmektedir¹¹.

Anadolu'nun en önemli arkeolojik yerleşmelerinden birisi olan Çatalhöyük, Neolitik dönem toplumlarının Ana Tanrıça inanışları ile ilgili önemli malzemeler vermiştir. Çatalhöyük'te Ana Tanrıça inanışları ile ilgili buluntular heykelcik, duvar resimleri ve kabartmalardan oluşmaktadır. Çatalhöyük'te dinsel ya da kutsal amaçlı olarak tasarlandığı düşünülen odaların içinde ele geçen Ana Tanrıça heykelciklerinin doğum yapan ve küçük çocuklar taşıyan kadın tasvirlerinden oluştuğu görülmektedir¹². Çatalhöyük'ün önemli arkeolojik buluntularından birisi olan ve leoparlı tahtında oturan kadın heykelciği "Vahşi Hayvanların Egemeni" (Potnia Theron) motifini vurgulaması bakımından önem taşımaktadır¹³. Kadının doğurganlık gücünü temsil ettiğine inanılan heykelcik ve figürinler, tanrının kadına sunduğu "tanrısal gücün bir yansıması" olarak yorumlanmaktadır¹⁴.

2. CAN HASAN III

Can Hasan arkeolojik yerleşimi, Konya Ovası'nda; Karaman İli'nin 12 km kadar kuzeydoğusunda; Alaçatı (Can Hasan) Köyü'nün 1.5 km kuzeyinde yer almaktadır. 1969 ve 1970 yıllarında D. French başkanlığında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılmıştır¹⁵.

Can Hasan III höyüğü kesintisiz 7 yapı katıyla Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Can Hasan III Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesine ait mimari kalıntılar; yüzey toprağının hemen altında ortaya çıkarılmıştır. Yapılarda kerpiç tuğla kullanımı ile birlikte aynı zamanda pisé tekniğinin de uygulandığı anlaşılmaktadır. Taş temellere ait bir ize rastlanmamıştır. Duvarlar ve tabanlar kil sıvalıdır; bazılarında kırmızı boya izleri mevcuttur. Bazı tabanların çok sert sıkıştırılmış kilden yapıldığı anlaşılmakla birlikte, bazı durumlarda içlerine küçük çakıl taşları katıldığı anlaşılmaktadır. Farklı yapı katlarında; yenilemeler; yapılar genellikle üst üste gelecek şekilde yapılmıştır. Merkezi avlular etrafında gelişmiş olduğu düşünülen bitişik düzendeki yapılar ile avlular arasında geçitler yer almaktadır. Genellikle iki odalı yapıların bazılarında kapı geçitlerine rastlanmaktadır. İç yapı öğeleri olarak bazı evlerde sekiler; ocaklar ve duvar içine gömülü olarak yapılmış fırınlar görülmektedir. Can Hasan III yerleşmesinde ele geçen diğer buluntular arasında pişmemiş ya da yarı pişmiş kil nesnelere gelmektedir. Can Hasan III yerleşiminde ele geçen 70.000 adet yontma taş ürününden yaklaşık 3.500 adedinin alet olduğu anlaşılmaktadır. Hammaddenin obsidiyen ağırlıklı olmakla birlikte ele geçen buluntular arasında; düzeltile uçlar; uç kazıyıcılar; yonga kazıyıcılar; sarp düzeltile dilgiler; deliciler gelmektedir. Çakmaktaşıdan yapılmış aletlerin orak-bıçakların yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Can Hasan III yerleşiminde ele geçen taş buluntular arasında; cilalı taş baltalar; cilalı gerdançeler ve boncuklar gelmektedir¹⁶.

Can Hasan III yerleşmesinde, kemik endüstrisi örnekleri arasında iğneler; spatulalar ve boncuklar gelmektedir. Kazılarda ele geçen hayvan kalıntıları arasında; Sığır (Bos); koyun/keçi (Ovis/Capra); geyik (Cervus elaphus); karaca (Capraeolous capraeolous); yabani eşek (Equus

¹⁰ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web.

¹¹ Mellaart 1967, 207.

¹² Roller, 2013: 53

¹³ Çapar, 1971-1978: 205.

¹⁴ Çapar, 1971-1978: 205.

¹⁵ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web.

¹⁶ www.tayproject.org/TAYages.fm\$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web.

hemionus); domuz (*Sus scrofa*); tavşan (*Lepus*); köpek ve kurt (*Canis*; *Vulpes*) ile kaplumbağa; yılan; kuşlar; küçük kemiriciler ve balık gelmektedir. Can Hasan III yerleşmesinde net olmamakla birlikte sığırın evcilleştirilmiş olma olasılığının büyük olduğu, buna karşın domuzun ise yabani olduğu anlaşılmaktadır. Can Hasan III Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesi; günümüzden 8.400/8.500 yıl öncelerine tarihlendirilmektedir. Ele geçen bitki ve hayvan kalıntılarına göre; Can Hasan III topluluğunun besin ekonomisini tarıma alınmış bitkiler ve sürü hayvanlarından özellikle sığır ve koyun/keçi eti oluşturmaktadır. Bitişik düzendeki mimarisiyle ilginç bir yerleşme düzenine sahip Can Hasan III; İç Anadolu'nun kazılarla ortaya çıkarılmış az sayıdaki Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmelerinden biridir¹⁷.

Neolitik Dönem'in önemli merkezleri arasında yer alan Çatalhöyük ve Can Hasan arkeolojik yerleşimleri, Orta Anadolu'nun Neolitik Dönem mimarisini, sanat anlayışını, dinsel inanışlarını ve sosyo-kültürel yapısını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Çapar, Ö. "Anadolu'da Kybele Tapınımı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt XXIX, sayı: 1-4, s. 191-210,1971-1978.

Hodder I. Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, İstanbul, 2006.

Hodder, I. 12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi, Germany,2007.

Mellaart, J. Catalhöyük, A Neolithic Town In Anatolia, Mc Graw- Hill Book Company, New York, 1967.

Özdoğan, M. "Anadolu'da Neolitik Dönem Yerleşme Yerlerinin Dağılımı ile İlgili Bazı Gözlemler", Özsait Armağanı (ed. H. Şahin - E. Konyar - G. Ergin), s. 329-339. İstanbul, 2011.

Roller, L.E. Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü, Alfa Yayıncılık, 2013.

Sevin, V. Anadolu Arkeolojisi, İstanbul,2003.

Web Kaynakça

[www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web).

[www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=561&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=561&html=ages_detail_t.html&layout=web).

[www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web).

¹⁷[www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=547&html=ages_detail_t.html&layout=web).